

УДК 371.388.6

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ДОСЛІДНОЇ РОБОТИ УЧНІВ**Ірза В. І.**

У статті розкрито сутність та досліджено зміст поняття “дослідна робота”. Визначено головну мету та особливості проведення дослідження у навчальному процесі. Наголошено на необхідності чіткої організації дослідної роботи учнів. Проаналізовано педагогічні умови, які сприяють ефективній організації дослідної роботи учнів у загальноосвітніх навчальних закладах. Наведено характеристику наступних педагогічних умов: високий рівень розвитку дослідницьких здібностей та педагогічної майстерності вчителя; застосування нетрадиційних методик у навчанні; впровадження у навчальний процес технології дослідного навчання; створення на уроці ситуації успіху.

Ключові слова: дослідна робота, педагогічні умови, проблемне навчання, пізнавальна діяльність, дослідницький метод.

В статье раскрыта сущность и проанализировано содержание понятия “исследовательская работа”. Определены главная цель и особенности проведения исследования в учебном процессе. Отмечена необходимость четкой организации исследовательской работы учащихся. Изучены педагогические условия, способствующие эффективной организации исследовательской работы учеников в общеобразовательных учебных заведениях. Представлена характеристика таких педагогических условий: высокий уровень развития исследовательских способностей и педагогического мастерства учителя, применение нетрадиционных методик в обучении, внедрение в учебный процесс технологии исследовательского обучения, создание на уроке ситуации успеха.

Ключевые слова: исследовательская работа, педагогические условия, проблемное обучение, познавательная деятельность, исследовательский метод.

The article reveals the essence and content of the concept “research work”. The main purpose and specifics of research in the educational process have been determined. Emphasis is placed on the necessity of thorough organization of student research work. The pedagogical conditions conducive to the effective organization of student research work at comprehensive schools have been examined. These pedagogical conditions are characterized as follows: high level of exploratory skills and pedagogical prowess of a teacher; use of unconventional methods of teaching; introduction of exploratory learning into the teaching process; creation of the situation of success in class.

Key words: research work, pedagogical conditions, problem-based learning, cognitive activity, research method.

Постановка проблеми. Сучасний етап розвитку суспільства характеризується збільшенням обсягу нових знань і технологій; інформація стає одним із найважливіших ресурсів. Держава потребує добре підготовлених людей, здатних до прийняття нестандартних рішень, самостійного дослідницького пошуку та творчості.

Тому сьогодні перед педагогами стоїть завдання організувати навчально-виховний процес так, щоб в учнів виникло бажання самостійно здобувати знання та вміння, досліджувати об'єкти дійсності. Отже, потрібно сформувати інтерес, а потім створити умови, в яких дитина на основі набутих знань та вмінь мала б можливість самостійно здобувати нові знання та оволодівати навичками, а після цього демонструвати отримані результати.

Розв'язати це завдання можна шляхом залучення учнів до дослідної роботи, організація якої при дотриманні ряду педагогічних умов дозволяє включити дітей у продуктивну пізнавальну діяльність. Учні мають самостійно здобувати необхідні знання, працюючи з різними джерелами інформації, здійснювати їх аналіз, зіставляти, узагальнювати, підтверджувати теоретичні матеріали дослідно-експериментальними методами.

Дослідна робота в школі – це спільне дослідження, яке здійснюється вчителем та учнем. Саме вчителем задаються форми та умови дослідної роботи школярів,

завдяки яким в учня формується внутрішня мотивація розв'язувати будь-яку проблему з дослідницької, творчої позиції [3, с. 131].

Проте в сучасних загальноосвітніх навчальних закладах питанню організації дослідної роботи учнів приділяється недостатньо уваги, про що свідчить наявність низки недоліків, серед яких можна виділити наступні: відсутність єдиної нормативно-методичної бази; низький рівень підготовки вчителів та учнів до здійснення дослідної роботи; недостатнє матеріально-технічне забезпечення.

У зв'язку з цим актуальним стає питання вивчення педагогічних умов, які дозволять підвищити ефективність навчальної дослідної роботи учнів у загальноосвітній школі.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема самостійної роботи учнів, у тому числі їх дослідної роботи, постійно привертала увагу психологів, методистів, дидактів. У працях психологів та педагогів Д. Богоявленської, І. Зимньої, О. Леонтовича, В. Мухіної, О. Новікова, О. Савенкова, О. Шашенкової висвітлюються теоретичні та практичні особливості використання дослідницької діяльності у навчально-виховному процесі з метою розвитку особистості учня, розкриття творчого та інтелектуального потенціалу дитини.

Питанням активізації та стимулювання дослідної роботи школярів присвячені праці М. Іпполітова, В. Успенського, З. Хайретдінової та інших учених. Зокрема, науковець В. Успенський виділив умови формування дослідницьких умінь та навичок учнів у процесі вивчення основ наук, показав межі застосування дослідницького методу в процесі навчання, дидактичні передумови розвитку дослідницьких здібностей.

Шляхи і можливості використання дослідної роботи учнів в навчальному процесі вивчені у працях М. Алексєєва, І. Лернера, Л. Ляшко, О. Матюшкіна, О. Обухова, А. Плігіна, М. Скаткіна.

Деяким питанням організації дослідної роботи школярів присвячені дисертаційні дослідження Н. Бочарової, Д. Захарової, В. Самохіної та інших.

Проте, незважаючи на підвищений інтерес до проблеми організації дослідної роботи учнів у загальноосвітній школі, ряд її аспектів залишається недостатньо вивченим.

Тому **метою даної статті** є аналіз педагогічних умов, які сприяють ефективній організації дослідної роботи учнів у загальноосвітній школі.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасній педагогічній літературі існують різні підходи до визначення сутності поняття “дослідна робота”. Науковець М. Скаткін визначає дослідну роботу як метод дослідження. На його думку, дослідна робота стає методом дослідження, якщо вона організована на основі здобутих наукою даних та відповідно до теоретично обґрунтованої гіпотези перетворює дійсність, створює нові явища, супроводжується глибоким аналізом і висновками [1, с. 186].

Академік О. Новіков визначає дослідну роботу як метод внесення навмисних змін, інновацій в освітній процес у розрахунок на отримання більш високих його результатів з подальшою їх перевіркою та оцінкою. Проте він вважає, що дослідна педагогічна робота займає проміжне місце між вивченням і узагальненням передового досвіду і експериментом. Вона є засобом активного втручання дослідника в освітню практику [6, с. 54].

Ми будемо розглядати дослідну роботу як дослідницьку діяльність у свідомо змінених умовах освітнього процесу, розраховану на отримання навчально-виховного ефекту з його подальшою перевіркою і оцінкою [10].

Основною особливістю дослідження в освітньому процесі є то, що воно є навчальним. Це означає, що його головною метою є не отримання об'єктивно нового результату в науці, а розвиток особистості учня. Якщо в науці головною метою є отримання нових знань, то в освіті мета дослідницької діяльності – набуття учнем функціональної здібності досліджувати дійсність, розвиток здатності до дослідницького типу мислення, активізація особистісної позиції учня в освітньому процесі шляхом набуття суб'єктивно нових знань (тобто знань, які одержані учнем самостійно і є особистісно значущими для нього). Елементи дослідження в навчальному процесі сприяють вихованню у школярів ініціативи, допитливості, розвивають мислення, заохочують до самостійних пошуків та відкриттів.

Навчально-дослідна робота має на меті ознайомлення учнів з різними методами виконання дослідницьких завдань, способами знаходження, обробки та аналізу інформації; вона спрямована на формування вмінь узагальнювати знання і формулювати висновки. Навчальне дослідження передбачає таку пізнавальну діяльність, у ході якої школярі використовують прийоми, які відповідають методам науки, що вивчається, не обмежуються засвоєнням нових знань, а знаходять власні нестандартні рішення, використовують широке коло джерел, застосовують більш досконалі, порівняно з програмними, методи пізнавальної діяльності [2].

Для того щоб процес підготовки учнів до дослідницької діяльності здійснювався ефективно, необхідна його чітка організація. Процесу організації дослідної роботи школярів передують наступні моменти: визначення мети, завдань, принципів, умов, змісту, форм і методів, які б сприяли швидкому залученню учнів у дослідницьку діяльність.

Вирішальне значення у процесі організації дослідної роботи учнів має створення відповідних педагогічних умов. Педагогічні умови організації дослідної роботи учнів – це сукупність компонентів педагогічної діяльності, які сприяють формуванню у школярів дослідницьких умінь, готовності та інтересу до творчості.

Однією з найважливіших умов ефективної дослідної роботи учня є високий рівень розвитку дослідницьких здібностей та педагогічної майстерності вчителя – керівника дослідної роботи дитини, тому що зміни та перетворення у будь-якій сфері людської діяльності повинні починатися зі зміни і перетворення її суб'єкта і творця. Педагогічна майстерність учителя, яка визначається комплексом гностичних, проєктувальних, конструктивних, комунікативних та організаторських здібностей, дозволяє педагогу ефективно управляти дослідною роботою учнів [5, с. 64]. “Викладач може забезпечити формування потрібних якостей в учнів, якщо володіє ними сам”, – зазначає дослідниця І. Павлова [8, с. 262].

Основою успіху реалізації дослідної роботи учнів є також внутрішня мотивація й інтерес до проблеми дослідження у самого педагога. Учитель повинен знаходитися у стані наукового пошуку, щоб виступати у ролі носія досвіду організації дослідницької роботи. Саме педагог-дослідник створює умови для формування внутрішньої мотивації учня, творчо вирішує будь-яку проблему, використовує дослідницький підхід. Тому, як вважає О. Обухів, найважливіше для вчителя – це не прокласти “працюючий” шлях у своїй педагогічній діяльності і зафіксувати його, а постійно аналізувати й удосконалювати наявні напрацювання, стереотипи навчальної діяльності, займатися рефлексією, бути у стані пошуку новизни. В протилежному випадку втрачається власний інтерес до дослідницької діяльності [7, с. 62].

Іншою важливою передумовою підготовки учнів до дослідної роботи є застосування нетрадиційних методик у навчанні. У процесі формування досвіду дослідницької діяльності в навчальному процесі провідна роль належить проблемному навчанню, яке, будучи самостійною технологією навчання, одночасно лежить в основі технологій розвивального навчання.

Проблемне навчання – це дидактична система, яка ґрунтується на закономірностях творчого засвоєння знань і способів діяльності, на прийомах і методах викладання та учіння з елементами наукового пошуку [11].

Проблемне навчання має на меті формування в учнів наступних умінь: самостійно виділяти і формулювати проблему; висувати гіпотезу, знаходити шляхи її перевірки; збирати дані, аналізувати та обробляти їх; формулювати висновки і шукати можливості практичного застосування отриманих результатів.

Проблемне навчання змінює мотивацію пізнавальної діяльності: провідними стають пізнавально-спонукальні мотиви. Проблема викликає внутрішню зацікавленість учня, що стає чинником активізації навчального процесу та ефективності навчання. Пізнавальна мотивація спонукає людину розвивати свої нахили і здібності, активізує та розвиває сприйняття, пам'ять, мислення, увагу [4].

Технологія проблемного навчання – це спеціально створена система специфічних прийомів і методів, які сприяють тому, щоб учень самостійно здобував знання і вчився самостійно їх застосовувати при розв'язуванні різноманітних пізнавальних і практичних задач, а не отримував знання у готовому вигляді або розв'язував задачі за зразком [12].

У процесі організації проблемного навчального заняття необхідно звернути увагу на такі аспекти: створення переліку проблемних питань відповідно до тематичного плану навчальної дисципліни; визначення концепції викладання матеріалу; підбір рекомендованої літератури; визначення способів обробки інформації; встановлення методів контролю.

Розглядаючи педагогічні умови ефективного входження старшокласника у світ наукового дослідження, необхідно виділити як одну з найважливіших умов впровадження у навчально-виховний процес технології дослідного навчання.

Дослідницький метод у навчанні полягає в залученні школярів до самостійних спостережень, на основі яких вони встановлюють зв'язки між явищами та предметами дійсності, формують висновки, вивчають закономірності. Цей метод передбачає організацію пошукової дослідної роботи учнів шляхом постановки вчителем пізнавальних і практичних завдань, що вимагають самостійного творчого розв'язання. Сутність дослідницького методу обумовлена його функціями. Він організовує творчий пошук і застосування знань, забезпечує оволодіння методами наукового пізнання у процесі пізнавальної діяльності, є умовою формування інтересу, потреби у творчій діяльності, в самоосвіті. Під час реалізації дослідницького методу в учнів формуються такі елементи творчої діяльності, як самостійне перенесення знань і умінь у нову ситуацію, розкриття нової функції і структури об'єкта, самостійне комбінування з відомих способів діяльності нового, альтернативний підхід до пошуку розв'язання проблеми [9, с. 356].

Для того щоб реалізувати дослідницький метод у навчанні, необхідно розробити систему завдань, яка повинна включати важливі і доступні для загальної освіти методи науки та раціоналізаторської діяльності. З точки зору методики навчального предмета, система завдань повинна бути побудована з урахуванням таких ознак, як зміст, способи розв'язання, повторюваність типів, їх комбінацій і зв'язок із предметним змістом, доступність для певного віку.

Таким чином, дослідницький метод сприяє досягненню оптимальних результатів навчання при побудові в межах навчального предмета системи завдань, при пропедевтичній підготовці до їх розв'язання, забезпеченні психологічного клімату, який сприятиме творчості.

Ефективності дослідницької діяльності школярів сприяє створення на уроках ситуацій успіху, коли учень бачить вагомі результати своєї праці, отримані у процесі проведення дослідження або експерименту, і це надихає його на нову пошукову та пізнавальну діяльність. Отже, необхідно постійно підтримувати інтерес учнів до дослідної роботи. З цією метою потрібно проводити ефективну роботу з формування у школярів відповідної мотивації. Розвиток пізнавального інтересу учнів відбувається у процесі участі в олімпіадах, конкурсах, конференціях з публікацією робіт; заняття учнів у спеціальних гуртках, секціях; організації зустрічей школярів з ученими, викладачами вишів, представниками різних професій; використання нетрадиційних методів навчання; варіювання педагогічних технологій; здійснення зв'язку теорії з практикою тощо.

Висновки. Залучення учнів до навчально-дослідної, а потім і до науково-дослідної роботи допомагає їм оволодіти сучасними методами пошуку, обробки та використання інформації, засвоїти різні методи дослідницької діяльності, сформулювати вміння відстоювати і захищати свою точку зору.

Виходячи із сутності дослідної роботи учнів – сукупності доцільних дій пошукового характеру, результатом яких є відкриття не відомих для них фактів, теоретичних знань і способів діяльності, процес навчання у школі слід будувати не як передачу накопичених знань у готовому вигляді, а як організацію діяльності учнів із засвоєння цих знань. Педагогічними умовами організації такої діяльності є: високий рівень підготовки та педагогічної майстерності вчителя – керівника дослідної роботи учня; застосування нетрадиційних методик у навчанні, зокрема створення проблемних ситуацій; впровадження в навчальний процес технології дослідного навчання; підвищення мотивації та інтересу учнів до дослідної роботи шляхом створення на уроці ситуації успіху.

Перспективи подальших розвідок. Подальші розвідки з даного напрямку можуть стосуватися пошуку нових ефективних засобів підвищення зацікавленості учнів у проведенні досліджень та розширення наведеного переліку педагогічних умов ефективно організації дослідної роботи школярів.

Література

1. Коджаспирова Г. М. Словарь по педагогике / Г. М. Коджаспирова, А. Ю. Коджаспиров. – М. : ИКЦ “МарТ” ; Ростов н/Д : Издательский центр “МарТ”, 2005. – 448 с.
2. Леонтович А. В. Концептуальные основания моделирования исследовательской деятельности учащихся / А. В. Леонтович // Школьные технологии. – М., 2006. – № 5. – С. 63–71.
3. Леонтович А. В. О научной традиции и научной догме в массовой школе / А. В. Леонтович // Народное образование. – М., 2003. – № 2. – С. 130–136.
4. Машкіна Л. А. Використання технології проблемного навчання в професійній підготовці майбутніх педагогів / Л. А. Машкіна // Педагогічний дискурс : зб. наук. праць / гол. ред. А. Й. Сиротенко. – Хмельницький, 2009. – Вип. 6. – С. 113–117.
5. Никитина Н. Н. Основы профессионально-педагогической деятельности : учеб. пособие для студ. учреждений сред. проф. образования / Н. Н. Никитина, О. М. Железнякова, М. А. Петухов. – М. : Мастерство, 2002. – 288 с.
6. Новиков А. М. Научно-экспериментальная работа в образовательном учреждении : деловые советы / А. М. Новиков. – М. : АПО, 1998. – 130 с.
7. Обухов А. С. Исследовательская деятельность как возможный путь вхождения подростка в пространство культуры / А. С. Обухов // Развитие исследовательской деятельности учащихся : методический сборник. – М. : Народное образование, 2001. – С. 48–63.
8. Павлова И. В. Некоторые факторы, определяющие эффективность формирования опыта исследовательской деятельности / И. В. Павлова // Исследовательская деятельность учащихся в современном образовательном пространстве : сборник статей / под общей ред. к. психол. н. А. С. Обухова. – М. : НИИ школьных технологий, 2006. – С. 262–265.
9. Российская педагогическая энциклопедия : в 2 т. / гл. ред. В. В. Давыдов. – М. : БОЛЬШАЯ РОССИЙСКАЯ ЭНЦИКЛОПЕДИЯ, 1993. Т. 1. – 1993. – 608 с.
10. Современный образовательный процесс : основные понятия и термины / авт.-сост. : М. Ю. Олешков, В. М. Уваров. – М. : Спутник+, 2006. – 152 с.
11. Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи : навч. посіб. / М. М. Фіцула. – К. : Академвидав, 2006. – 352 с.
12. Чернилевский Д. В. Дидактические технологии в высшей школе : учеб. пособие для вузов / Д. В. Чернилевский. – М. : ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 437 с.